

drevil po nji. In glasno je zazvenel jok njegov: »Oj, te lise, te strašne lise!« Potem so se treskoma zaprla vrata.

Azrael pa je izpregovoril temno-resnega obraza: »Ako ti dodeli Gospod, da zopet kdaj ugledaš zeleno zemljo, ne sodi, da ne bodeš sojen!«

(Dalje prihodnjic.)

Nos.

Zdravoslovna črtica. Spisal Jožef Rakež.

Vsakomur ni dano lep nos imeti.
Rimska prislovica.

Nesniki, ki po stari navadi toli često na lepoticah svojih opevajo »žarno okó, roznata usta, zlate lasce, belo roko in drobno nožico,« prav ti pesniki se le redkokdaj spominjajo — nosú. Ali ga morebiti ne opažajo? — Saj vender takó »ponosno« in časih celó preočito strčí sredi obraza, saj vender vedno največ vpliva na skupni izraz obličja. Nič tolikanj ne kvari lepega lica, nego baš grda oblika nosú; nič ne pači in ne kazí človeka bolj, nego nedostatek nosú. — Teh mislij so bili že stari zakonodajalci, ki so velike grešnike kaznovali takó, da so jim odrezali nos; takisto je papež Sikst zapovedal, naj se vsak tat kaznuje takó. — In Calderon, med pesniki-veljaki gotovo verojetna priča, peva: »Nos je óni grebén na morji obličja, ob katerem se čestokrat razbije ladja lepote« . . .

Ker je torej lepota obličja mnogo zavisna od lepote nosú, gotovo ni brez razloga trdil Lavater, da je lep nos več vreden, nego celo kraljevstvo. Isti učenjak, ves navdušen za dostojanstvo nosú, kliče: »Nahaja se na tisoče lepih očij na jeden sam lep nos, ali kjer ga najdeš, tam naletiš gotovo na izvrsten, izreden značaj.« — Zatorej so tudi mnogi pisatelji jeli povse resno pisati dolge razprave o nòsu in njega razmerji proti dúševnim in nravnim svojstvom človekovim. Dà, iz tega se je izcimila celó posebna stroka znanosti, takózvana »nasologija«.

Facta loquantur! Navajajoč vse to, podkrepil sem pač dovòlj mnenje svoje o imenitnosti nosú in upravičil naslednje vrste, katere hočem posvetiti jedino proslavi njegovi. — Vem sicer, da mi ni móči naštetí vseh znamenitih nosóv, začensí z ónim, ki ga je na lepotíci svoji opeval Salomon, tjà do Sokratovega nòsu ali do dražestnega nòska marsikatero salonske kraljice denašnje. To nalogo prepuščam drage volje drugim sposobnejšim ljudém.

Poskusil bodem odgovoriti samó na dve vprašanji, katerih zadnje utegne tudi zanimati ljubeznive čitateljice »Ljubljanskega Zvona«:

Kaj je nos? — Kakšen je lep nos? — — — — —

Nos je nekov pomól ali šátor, strččč sredi obraza, ki spredaj zapira nosno duplino. Zgoraj ima nos trdno oporo v nosnih kostéh; spodnja stran njegova pa je vsa hrustančasta. Kadar odpade koža in hrustančasta opora, pokažeta se dve hruškasti odprtini, kakeršni vidimo na lobanji. Ondu opažamo, da je nosna duplina z naopičnim pretinom, ralo imenovanim, razdeljena v dve polovini, ki nista v nobeni zvezi, toda vsaka je odprta spredaj in zadaj. Zadaj se nosna duplina odpira v žrelo, sprednji odprtini na spodnji strani nosú pa imenujemo nosnice.

Nosna duplina rabi dvema važnima namenoma — najprej dihanju. Zakaj prirodno dihamo skozi nos, in táko dihanje je koristno. V vzduhu plavajoči prah namreč obvisí na mokri nosni slúznici, in ne prihaja v pluča. Takisto se tudi vzduh, ako je mrzel, nekoliko ogreje v nosni duplini.

Nos je pa tudi sedež nekemu čutilu, namreč vonju. Nosna duplina je zastrta s tanko kožico ali slúznico, v kateri se razprostira vonjalni živec. Le-tá posreduje, da čutimo vonj. — Vzduh, ki prihaja skozi nosno duplino v pluča, privaja s sabo jako drobne, raztopne mrvíce raznovrstnih tvarín, ki se prilepijo na mokro slúznico in raztopivši se na nji vplivajo na vonjalni živec. Ono, kar vonja, torej ni nič družega, nego jako drobne mrvíce trdnih teles, nahajajoče se v vzduhu.

Da je temu res takó, o tem se lahko prepričamo pri kafri. Ako postaviš košček kafre na mokro površje, jel bode takoj odbijati vodó in se vrteti; zajedno pa se košček čimdalje bolj manjša, toda njega duh se vedno bolj širi po sobi. Čim hitreje se odbijajo take brezkončno drobne mrvíce od telesa, čim brže izhlapi teló — kakor n. pr. kafa, možek (pižem), trpentin — tem hitreje in tem dalje se razširi njega vonj po vzduhu.

Atmosfera vzprejema tem lože vonj váse, čim toplejša in vlažnejša je — a vonj se tem bolj širi, čim nemirnejši je zrak.

Kakó torej vonjamo?

Zgoraj smo razkladali, da nam vzbujajo občut vonja samó óna telesa, ki so hlapna, rekše, ki hlapé od sebe neizmerno drobne delce v vzduh. Ti delci prihajajo z vzduhom do nosne dupline, kjer razdražujejo vonjalni živec. Le-tá priobči ta dójem možganom, in v njih nastane potem občut vonja.

Ako je nosna slúznica suha, ali pa premokra, tedaj vonjalni živec ni občuten. O tem se je gotovo že vsakdo prepričal na samem sebi.

Vonj je takó spojen z vzdihavanjem, kakor ukus s prežvekavanjem in požiranjem. Z izdihavanjem mnogo menj dražimo vonjalni živec, nego z vdihavanjem — radi tega tudi večina ljudij ne vé, da njih izdih smrdí.

Dostikrat trdijo, da je človeški vonj mnogo slabši od vonja zverij. No, temu ni takó, zakaj zlahka se prepričamo pri divjih ljudskih plemenih, da je pri teh baš vonj čudovito razvit; vonjajo namreč, kakor zverine, sovražnika po njegovem slédu; z vonjem spoznajo Evropca, ako se je tudi zavil in zakril v njih obleko.

Toda poglejmo samó dojenca! Zakaj se dojenec, bodisi tudi v tèmí, umiri jedino le v naróčaji máterinem? Ne po nagnjenji, ne po čustvu detinske ljubezni, temveč jedino le zaradi tega, ker se je njega vonj privadil máterinemu parokrogu.

Od druge strani se pa zopet o vonji ptic ujéd pripoveduje mnogo več, nego je resnica. Da temu ni takó, dokazali so poskusi Audubonovi.

Vzel je jelenovo kožo, nagatil jo s sénom in postavil na polje. Nedolgo potem je uzrl jastreba, ki je jel kljuvati po koži in po sénu, da bi se dokopal do jelenovega drobja. — Za tem je Audubon izpostavil mrtvo jagnje in ga pokríl s steljo. Jastrebi so krožili ob njem, ali nijeden se ni spustil na jagnje. Toda ko je drugič z listjem pokríl zaklano živinče, da je bilo móči opaziti krvave sledove, hipoma je bila jata jastrebov na mestu. Iz tega se vidi, da je pri jastrebu vid mnogo jačji od vonja.

Govorečim o vonji, omenjati nam je tudi raznih dišáv ali parfémov.

Že v najstarejših dóbah so uporabljali kadenje dišav, da so takó izkazovali čast živim ljudém in mrličem, bogovom in njih stvarstvu. Mojzes je s posebnim zakonom določil rabo dišáv. O Atencih nam je znano, da so za posamezne dele telesa imeli posebne dišave. Takó so lice in prsi mazilili s palmovim oljem, lasé in obrvi z majaronom, obradek in tilnik z máterino dúšico (thymianom). Dospeli so v tem oziru do tolike razsipnosti, da jim je bilo napósled po Solonovem zakonu zabranjeno, moškim prodajati dišáv.

Tudi Rimljanje niso v tem oziru zaostali za Grki. Za rimskega cesarstva je nosil vsak Rimljan svojo škatljo dišáv (narthecium) s seboj v stanovanji, v kopelji, dà, celó v vojski. Ko je propalo rimsko cesarstvo, pozabili so jih, dokler niso križárji znova prinesli dišáv iz

vzhodnih dežel v Evropo. Vender so se udomačile na francoskem dvoru šele za gizdavega kralja Franciška I.; toda za Ludovika XV. so bile že razširjene v najnižjih krogih. Dandanes pač na vsem izobraženem svetu ni služkinje, katera si ne bi v nedeljo za izprehod ali za plesno zabavo namazala glave z bergamotnim ali rožnim oljem in ne poškopila obleke s cenénim parfémom. Raba dišáv se je razširila tudi zaradi tega, ker ž njimi lahko človek zakrije prirodni svoj neugodni duh od izhlapelega znoja, ki zaudarja po kislini.

Kolikor bolj je napredovala izobraženost, s katero vred so se tudi olikala čutila naša, tembolj je hotel vonj prav takóv estetiški užitek, kakeršnega želi sluh pri godbenih glasovih, vid pri harmoniških oblikah in bôjah in ukus pri hrani, ki je s pomočjo umetnega kuharstva ugodno sestavljena. — Zató morajo tudi dišave imeti svoje zakone, kakor jih imajo bôje in glasovi.

Čim naravnejši, preprostejši je človek, tem lože ga je zadovoljiti z jednim glasom, jedno bôjo, jedno dišavo. Ko so se izobrazila čutila, nastala je potreba, da harmoniški spajamo razne glasove, razne bôje, razne ukusne in dišeče tvarine. — Dandanes mora torej tudi parfém, ako hoče zadovoljiti olikanejši naš vonj, biti sestavljen od več različnih dišavnih primés, ki so se pretvorile v skupni akord, v neko popolnoma novo dišavo — in to imenujemo »bouquet«.

Tak »bouquet«, rekše dišavni akord, ima slavnoznana kolonjska voda. Ako n. pr. duhamo rožo, čutimo zajedno z vonjem tudi smolasti duh njenega listja i. t. d., katere dišave se spajajo v »bouquet«.

»Bouquet« je torej za vonj to, kar je zvočna bôja (Klangfarbe) za sluh. — Slavni fizik Helmholtz je dokazal, da zvené jednostavni čisti glasovi nekrepko, nelepo, neugodno. Oni glasovi pa, ki so spojeni s takozvanimi visglasovi in nizglasovi, dobivajo čim krepkejšo, tem ugodnejšo zvočno bôjo. — Takó zvené n. pr. jednostavni glasovi glasbenih vilic suhoparno in otlo; ako hočemo, da ugajajo ušesu našemu, moramo jih ublažiti z visglasovi in nizglasovi — to se je doseгло pri vsem našem glasbenem orodji, sevéda pri vsakem drugače. — Prav takó moramo v slikarstvu jednostavne bôje, kakor nam jih kaže prizma, blažiti in mehčati z drugimi bôjami — istotakó moramo tudi v parfémuriji jednostavne dišave, rekel bi, spopolniti takó, da jim primešamo druge dišave. »Bouquet« je torej zvočna bôja dišáv.

Pri glasovih je Helmholtz matematiški točno dokazal nizglasove (Untertöne, Beiklänge); pri vonji se bode dalo kaj takega težko dokazati kdáj. Mnogo je temu krivo to, da se pri nas izobraževanje vonja malone do cela pušča v némar. Marsikom se bode zdelo smešno, da

o tem sploh izpregovorimo besedico, ali vendar bi bilo koristno za zdravje in za praktično življenje, zlasti za človeka, ki se hoče omiliti drugim. Izobražen vonj bi razločeval kvarne dišave od nekvarnih; ali kar se tiče praktičnega življenja, utegnil bi izobražen vonj biti neizmerno koristen vsakemu gospodarju in trgovcu, zlasti v naših vinoródnih krajih. V obče pa človek, ki hrepení po lepoti, toda ne more ločiti, kaj vonja ugodno in kaj neugodno, ne more prav uspevati v finih višjih krogih. Ako se takšen človek parfémira z dišavo, ki ne ugaja izobraženemu čutilu, bode navzlic telesni lepoti svoji in izbrani toaleti odbijal svet od sebe.

Kdor hoče rabiti dišave po kosmetiških zakonih, pomni to-le:

Dišava, ki je ugodna temu, ne ugaja ónemu, nego provzročá, da se mu gnusi in da ga bolí glava. Iz tega vzroka bi ne smeli rabiti takih parfémov, ki se odlikujejo s svojim specifiškim svojstvom, s predirnostjo. To moramo réči osobito o móžku, kafri in »patschouli« (neka zmés od kafre in brezove smole). — Treba je izbrati take parféme, kateri so po izobraženem občinstvu kot vonjalni akordí priznani za ugodne in plemenite — treba je vonj priučiti njim. Čuvati se je takih kombinacij, katere preveč vonjajo po jedni sámí tvarini.

Nikoli se človek ne smé preveč parfémirati, osobito ne v domačem življenji, da po dotičnem parfému ne zaudarjajo vsi prostori, kamor dospéš. Vekovečno vdihavanje éteriških tvarin škoduje zdravju, razdražuje in omamlja mózgane, provzročá, da bolí glava, topí vonj in napósled vsakogar dovede do misli, da hočeš s parfémom zakrivati telesni svoj duh. — Čestokratno izpiranje kože s kolonjsko vodo, v obče s parfémom, v katerem je dosti éteriških ólj, kvarno je jako; zakaj alkohol vzame koži potrebno mast in draži kožne žlézice — radi tega je končno koža hrapava, suha in se osiplje. Lasje, namazani s spirituoznim parfémom, hitro osivé in radi izpadajo.

Da ne otopí vonj, dobro je često menjavati parfém; saj tudi okó ne smé gledati vedno jedne bôje, ni uhó redno poslušati iste harmonije glasóv.

Prestopimo k drugemu delu razprave svoje; poglejmo si zunanjo obliko nosú.

Brez dvojbe moramo sicer priznati, da oblika nosú ni slučajna stvar, da se tudi nos ravná po rasti in postavi posameznikovi, kakor se list ravná po stebelu, iz katerega je pognal. Toda vendar nečemo trditi ozbiljno (naj rekó bistrourni nasológí, kar jim drago), da se baš v nósu formalno izražajo dúševni pravci človekovi. Pri tem niti ne jemljemo v poštev, da je oblika nosú jako često zavisna od zunanjih, zgolj mehaniških vplivov.

Oblika nosú je zavisna od zgradbe njegovih kostij in hrustancev. Górenjemu delu nosú so podlaga kostí, dólenjemu večjemu pa hrustanci. Oblika nosú je torej različna in se ravna po tem, kakó in v katerem kotu so se kostí utisnile v čelo, in kakó so se hrustanci razvili in razširili.

V obče razločujemo nastopne oblike nosú: 1. Grški nos, ki mora biti raven in tenák. To obliko pretiravajo nekateri umetniki zaradi vidnega kota tolikanj, da slikajo čelo in nos v isti premi črti. — 2. Rimski nos. Le-tá je kolikor toliko zaokrožen, toda vedno tenák in brez vsake grbe. Tak nos utegne lepó pristajati ponosni gospé visokega stanú. — 3. Zakrivljeni nos, znan po imeni sokolovega (jastrebovega) nosú. S takim nosom se odlikujejo potomci ónega národa, ki je peš korakal skozi Rdeče morje. — 4. Zavihani nos. — 5. Ploščati ali tópi nos. — 6. Mopski nos, podoben prejšnjemu, samó zavihan takó, da nosnice gledajo kvišku. Sevéda se nahaja dókaj razločkov omenjenih oblik, o katerih moramo réči, da so prehodi iz vrste v vrsto.

Trebalo bi zdaj označiti idealen nos. Toda mislimo, da takega absolutnega ideala ni, nego da se je nam treba ozirati na skupni izraz obličja. Ali bi se nam omilila živahna plavka, da ji zamenimo nežni, ugodni in rekel bi, drzovito zavihani nósek z ravnim, junonsko dostojanstvenim nosom; ali bi morebiti nasprotno bilo lepó gledati visoko Junono ali najdivnejšo židovko, ako ji vzamemo nakrivljeni nos, ki se toli krasno ujema z zavihanimi črnimi obrvimi in čelnimi oboki — ter ji v sredino podolgastega ovalnega lica postavimo nežen zavihan nósek?

Lepota nosú je torej relativna; vsak nos je lep, ako se le strinja s celoto, z značajem obličja. Nelepe so torej, kakor povsod, vse skrajnosti gledé na dolgost, kratkost, širino, zaokroženost i. t. d. — Ako bi pa vendar dovršeno lepemu obrazu morali naslikati lep nos, moral bi biti tenák in raven, ali pa le malo zaokrožen; hrbet mu mora biti gladek, nikjer grbast — ne smé se preveč spuščati k ustom — nosna krila ne smejo biti ne preširoka, ne premajhna, ne upala, ne tesna — nosnice morajo biti tesne, podolgaste in horizontalno položene — hrustanec, ki delí nosnice, bodi skoraj pravokoten z górenjo ustnico. Umeje se, da mora biti nos prav sredi obraza — toda to ni takó obično, kakor bi si mislil kdo; nasprotno je navadno, da je končina nosú proti desni ali levi stráni obličja nekoliko nagnjena.

Takóv bi moral biti nos v dovršeno lepem obličji, sevéda po naših nazorih. Druga človeška plemena sodijo zopet drugače. Kitajcem prija kratek, Peruvancem podolgast, Perzijancem sokolov nos, kateremu

sta se Cir in Artakserks imela zahvaliti za kraljevstvo svoje. — Nekatera ameriška plemena ljubijo pločat nos, in zaradi tega tudi deci svoji obrezujejo nosove takó dolgo, da jih pritirajo v rečeno obliko. Kàj podobnega bi mogli učiniti tudi mi, zlasti ako so se otroku preveč razširile nosnice, kar nikakor ni lepó. Hrustanci v nòsu deteta so osobito mehki, voljni in prijenljivi. Nosnice zlahka zožimo, ako jih dosledno nekolikokrat na dan z dvema prstoma stiskamo in nekaj časa držimo stisnjene.

Prav ta prožna voljnost in prijenljivost hrustančeva je kriva, da lepo zgrajeni nosovi dostikrat sčasoma pogrde. Treba zatorej paziti, da otroci ne vtikavajo prstov v nosnice, ker utegne nos po taki zli navadi sčasoma izgubiti prej lepo obliko svojo. Iz istega vzroka ne bi smel otrok spati na obličji, zakaj sčasoma se mora nos sploščiti ali pa skriviti.

Bodisi nos kakeršnekoli oblike, treba je vsakemu človeku, da proti njemu uporablja zakone prirodne in umetalne kosmetike. Zlasti nam je na tem mestu omenjati čistote in snažnosti. Nánjo se pač vsak izobraženi človek ozira kolikor toliko, razven — njuhalca (šnofača). Res ni zlepa neugodnejše stvari, nego gledati nos, v katerega se neprestano tlači duhán. — Njuhanje se je uvedlo na Francoskem za Ludovika XIII. (leta 1640.). Laroche foucauld je bil pri dvoru na glásu, da zná kar najukusneje privedi ščepec duhana pod nos.

Njuhanje se je razširilo takó hitro, da je papež Urban VIII. preklel vsakega njuhalca. Na Ruskem so to razvado lečili še radikalneje — ondu je bilo dovoljeno, vsakomur, kogar so zasačili pri njuhanji, odrezati nos.

Njuhanje ne škoduje samó lepoti, nego utegne tudi kvariti zdravje. Prvič izgubi njuhalec vsako čustvo v nòsu, ker se po neprestanem draženji živcev otopí vonj — in prav zató tudi górenja ustnica; torej vidimo pri mnogih njuhalcih pod nosom vedno dosti nakopičenega duhana, katerega ne odpravljajo, ker ga ne čutijo. — Zaradi njuhanja utegne tudi nos oteči in se nagrbiti — nosnice se razširijo, in njih okrajci so videti kakor nagrizenjeni. — Kar se tiče zdravja, ima njuhalec zaradi draženja živcev vekovečen katár v nòsu -- glas mu je zamolkel, in kolikor toliko nosljá. Tudi goltanec otopí po draženji; zatorej njuhalci tudi nehoté in nevedé požirajo duhán in si takó kvarijo prebavljanje; dà, utegnejo si celó dokopati pogubne bolezni, zlasti ako je duhán premešan z otrovnimi tvarinami, n. pr. s svincem. Gospá (o gospodičinah niti ne govorim), kateri bi bilo njuhanje vsakdanja potreba, morala bi se za vselej izbrisati iz knjige krasotic.

Od večkratnega in trajnega katára se često izpremení oblika nosú in sicer na kvaro lepótí njegovi; ako je bil tenák, zabuhne, ako je bil kratek in širok, izpremení se v gomoljčastega. Tudi nosna krila odebelé, okrajci sčasoma niso več jednaki; rdeči so in vlažni. Toda ne samó zrak, tudi prestopki v díjeti (jédi in píjači) provzročajo jednake izpremembe. Spomnimo se samó ónih modrordečih, krastavih nosóv, ki díčijo obraze pijancev!

Dostikrat se pordeči nos iz popolnoma drugih vzrokov, zlasti pri ženskem spólu. Kadar se opazi kaj takega, smeti ni čakati dolgo, ker se to perijodiško rdenje nosú utegne izpremeniti v trajno. Jako koristno je, ako se takšen nos začnè takoj izpirati z vodo, ki je v enakih delih sestavljena od rožne vode in vode od pomarančinega cveta, kateri se še dodá peščica boraksa.

* * *

Nihče ne more s pomočjó kosmetike v temeljnih črtah izpremeniti prirojenih telesnih oblik, katere so mu podali obiteljska sličnost in raznoliki vplivi, izvirajoči iz telesnega in dúševnega življenja roditeljev; nihče ne more s takimi pomočki popraviti svojega nosú po klasiškem vzoru. — »Vsakomur ni dano lep nos imeti.«

Vsekakor pa je móči, ako živimo zdravo, lepšati in popravljati bôjo kože, držanje in gibanje vsega telesa, in kar je najpoglavitneje: dúševno delovanje telesnih oblik. Zunanjščina naša je samó skupen izraz notranjega stanja našega telesa. Ugodna in prijetna zunanjščina je mogoča samó pri zdravem, ali vsaj v glavnih telesnih funkcijah nepoškodovanem organizmu — skratka: lepota je samó estetiški izraz zdravja.

Često ravnamo s telesom svojim, kakor otrok s púnico; vender nikoli bi ne bilo smeti pozabiti, da je organizem naš živ stvor. Rožnato lice obledí, ako oslabevajo notranji ustroji telesa; toda umetalno lepotílo, na lice namazano, nikakor ne nadomešča prirodnega rdečila krvi, temveč le slabo zakriva pojave pričenjajoče se bolezni. — Prava lepota more pognati le iz zdravega telesa in zdrave duše, pristen pomoček lepote more biti samó takóv, ki ne nasprotuje zakonom zdravoslovja.

